

Η θεωρία της ιδεολογίας από τον Μαρξ στον Αλτουσέρ

της Κυριακής Κολιάρáκη

Κάθε ανθρώπινη πράξη εξαρτάται από τη γλώσσα και τη σκέψη, από τα οποία προκύπτει ένα σύστημα ιδεών. Η ιδεολογία είναι το σύστημα ιδεών το οποίο αναφέρεται στο σύστημα των κοινωνικών σχέσεων.ⁱ Η έννοια της ιδεολογίας έχει απασχολήσει πολλούς θεωρητικούς και έχουν υπάρξει για αυτήν διάφορες προσεγγίσεις, ακόμα και μεταξύ εκπροσώπων του ίδιου ρεύματος, όπως οι μαρξιστές. Η συμβολή του Λουί Αλτουσέρ στην κατασκευή μιας μαρξιστικής έννοιας της ιδεολογίας ήταν καθοριστική.

Ο ίδιος υπήρξε εκπρόσωπος του μαρξισμού αλλά και μία από τις μεγαλύτερες μορφές της γαλλικής φιλοσοφικής αναγέννησης της δεκαετίας του 1960.ⁱⁱ Μέσα από το έργο του διεύρυνε το πεδίο της μαρξιστικής σκέψης σε ρεύματα όπως η ψυχολογία, η ανθρωπολογία, ο δομισμός και άλλα. Το άρθρο του «Ιδεολογία και Ιδεολογικοί Μηχανισμοί του Κράτους» αποτελεί το βασικότερο έργο του πάνω στην θεωρία της ιδεολογίας. Πηγή έμπνευσης του υπήρξε η κριτική που ασκεί στην θρησκευτική ιδεολογία ο Σπινόζα και στην οποία διέκρινε τη μήτρα κάθε δυνατής θεωρίας για την ιδεολογία.ⁱⁱⁱ

Στο έργο του Καρλ Μαρξ και του Φρίντριχ Ένγκελς Γερμανική Ιδεολογία ασκείται κριτική στον τρόπο με τον οποίο η γερμανική φιλοσοφία αντιλαμβάνεται τα δρώντα υποκείμενα μιας κοινωνίας, δηλαδή σύμφωνα με τις πράξεις και τις ιδέες τους, οι οποίες διαμορφώνουν το βίο τους και τις μεταξύ τους σχέσεις. Για τον Μαρξ, η πρώτη ιστορική πράξη των ανθρώπων, εκείνη που τους ξεχωρίζει από τα ζώα, είναι η παραγωγή των υλικών όρων για την επιβίωσή τους.^{iv} Η ιστορία χωρίζεται σε εκείνη της φύσης και εκείνη των ανθρώπων. Για να κατανοήσουμε την έννοια της ιδεολογίας θα πρέπει να ασχοληθούμε με την ιστορία των ανθρώπων, διαστρέβλωση ή αφαίρεσή της οποίας αποτελεί η ιδεολογία.^v Πρόκειται, λοιπόν, σύμφωνα με τους μαρξικούς όρους, για μία παρέκβαση του «εποικοδομήματος» (που περιλαμβάνει την ιδεολογία) σε σχέση με τη «βάση» (που περιλαμβάνει την παραγωγή).^{vi}

Η ιδεολογία δεν έχει ιστορία από μόνη της, αλλά εξαρτάται από τη βάση, τις κοινωνικές συνθήκες οι οποίες τη διαμορφώνουν, άρα η ύπαρξή της είναι συνδεδεμένη με αυτές.^{vii} Συνεπώς, σύμφωνα με τον Μαρξ, αν εκλείψουν οι κοινωνικές συνθήκες στις οποίες βασίζεται, θα εξαφανιστεί και η ίδια. Παράλληλα, οι κοινωνικές σχέσεις χαρακτηρίζονται από τη θέση του καθενός στην παραγωγική διαδικασία, την τάξη στην οποία ανήκει. Η ιδεολογία δε θα μπορούσε να μένει ανεπηρέαστη από αυτόν τον ταξικό διαχωρισμό. Έτσι, «η κυρίαρχη υλική δύναμη της κοινωνίας, είναι ταυτόχρονα και η κυρίαρχη πνευματική της δύναμη».^{viii} Η κυρίαρχη τάξη κατέχει τόσο τα μέσα της υλικής παραγωγής, όσο και τα μέσα της διανοητικής παραγωγής. Επομένως, οι κυρίαρχες σκέψεις αντανakλούν τις κυρίαρχες σχέσεις και τις ιδέες πάνω στις οποίες βασίζονται. Επιπλέον, οι κυρίαρχες ιδέες χαρακτηρίζουν την περίοδο στην οποία επικρατούν.^{ix}

Ο φετιχισμός του εμπορεύματος

Ακόμη, το ζήτημα της ιδεολογίας εμφανίζεται και στην θεωρία του Μαρξ για τον φετιχιστικό χαρακτήρα του εμπορεύματος που αναπτύσσεται στο Κεφάλαιο. Εδώ ο Μαρξ

υποστηρίζει ότι στην παραγωγική διαδικασία οι κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων αντικαθίστανται από τις σχέσεις μεταξύ των προϊόντων που διαθέτουν προς ανταλλαγή, τα οποία λαμβάνουν θεϊκή υπόσταση στο μυαλό τους και κυριαρχούν επάνω τους. Έτσι, οι άνθρωποι διαθέτουν τα προϊόντα τους ως αξίες, αποκρύπτοντας την προσωπική σχέση που διαμεσολαβείται από την υλική μορφή.^x Οι παραγωγοί έρχονται σε κοινωνική επαφή πρώτα μέσω των πραγμάτων, με αποτέλεσμα οι κοινωνικές σχέσεις των εργασιών τους να μην είναι κοινωνικές σχέσεις παραγωγής των προσώπων στις εργασίες τους, αλλά «πραγμώδεις σχέσεις των προσώπων» ή αλλιώς «κοινωνικές σχέσεις των πραγμάτων».^{xi} Στην πραγματικότητα, δηλαδή, η σχέση αναμεσα στους παραγωγούς έχει να κάνει με τη σχέση αναμεσα στις αξίες των προϊόντων που παραγουν. Με αυτόν τον τρόπο λοιπόν, δημιουργείται ο μυστικιστικός χαρακτήρας του εμπορεύματος το οποίο αυτονομείται και μετατρέπεται από εξαρτημένο, σε κυρίαρχο.

Ο Αλτουσέρ έχει ασκήσει κριτική στην παραπάνω θεωρία στο χειρόγραφο του με τίτλο *Marx dans ses limites*, υποστηρίζοντας ότι είναι μεν χρήσιμη, αλλά θα πρέπει ο φετιχισμός να ανάγεται καθαρά και μόνον σε αυτό που τον δημιουργεί.^{xii} Έτσι, θα πρέπει, όπως λέει, να εξετάσουμε ποιες «ψευδαισθήσεις» ανήκουν στο κράτος που μέσα από την πολιτική/οικονομική/ιδεολογική λειτουργία του μετασχηματίζει σε εξουσία τη δύναμη που προέρχεται από την ταξική πάλη, προκειμένου να αναπαραχθεί. Διαπιστώνει, τέλος, ότι ο φετιχισμός δεν βασίζεται σε τεράστιες μυστικοποιήσεις και δεν προχωρά πολύ πιο πέρα από την ψευδαίσθηση της ύπαρξης των κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των πραγμάτων.^{xiii}

Παρ' όλα αυτά, οι προηγούμενες απόπειρες για την οικοδόμηση μιας θεωρίας της ιδεολογίας είναι ανεπαρκείς, μιας και, κατά τον Αλτουσέρ, αυτό που λείπει είναι μία ρητή θεωρία της εν γένει ιδεολογίας και αυτό επιχειρεί να κατασκευάσει ο ίδιος. Προτού ξεκινήσει, όμως, την προσπάθεια για τον ορισμό της εν γένει ιδεολογίας, εισάγει μία κομβικής σημασίας θεωρία που σχετίζεται με την ιδεολογία: τη θεωρία για τους Ιδεολογικούς Μηχανισμούς του Κράτους.^{xiv}

Ιδεολογικοί Μηχανισμοί του Κράτους και κυρίαρχη ιδεολογία

Όπως έχει ήδη περιγράψει ο Μαρξ, ο κοινωνικός σχηματισμός οφείλει να αναπαράγει τους όρους της παραγωγικής διαδικασίας προκειμένου να εξασφαλίσει την επιβίωσή του.^{xv} Έτσι λοιπόν, θα πρέπει να αναπαραχθούν τόσο οι παραγωγικές δυνάμεις, δηλαδή τα μέσα παραγωγής και η εργατική δύναμη, όσο και οι υπάρχουσες σχέσεις παραγωγής. Για την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης όμως δεν απαιτείται μόνο ο μισθός ή η ειδίκευση αλλά χρειάζεται αυτή να «συμμορφωθεί» με τους κανόνες της κυρίαρχης τάξης και να υποτάσσεται στην κυρίαρχη ιδεολογία. Ήδη από το σχολείο, ο εργαζόμενος μαθαίνει να συμπεριφέρεται σύμφωνα με κάποιους κοινωνικούς κανόνες οι οποίοι ρυθμίζουν τη συμπεριφορά του: υπακοή, αποτελεσματικότητα, αναγνώριση αυθεντίας κλπ. Με αυτό τον τρόπο είναι ένα υποκείμενο δομικά υποταγμένο στην κυρίαρχη ιδεολογία.^{xvi} Το σχολείο και άλλοι κρατικοί θεσμοί ή μηχανισμοί αναλαμβάνουν αυτόν τον ρόλο.^{xvii} Κάπως έτσι, εμφανίζεται η ιδεολογία ως πραγματικότητα.^{xviii}

Σύμφωνα με τη μαρξική ανάλυση, επίσης, η δομή της κοινωνίας χωρίζεται στην υποδομή, δηλαδή την οικονομική βάση και την υπερδομή (ή εποικοδόμημα), η οποία περιλαμβάνει το νομικο-πολιτικό επίπεδο και την ιδεολογία.^{xix} Ο Αλτουσέρ υποστηρίζει τη σημασία του συγκεκριμένου θεωρητικού οικοδομήματος για την ανάδειξη της καθοριστικής σημασίας της

βάσης για ολόκληρο το οικοδόμημα. Το αρνητικό στοιχείο, κατά τη γνώμη του, είναι ότι η συγκεκριμένη αναπαράσταση παραμένει περιγραφική.xx

Η κλασική μαρξιστική θεωρία του κράτους, διακρίνει την κρατική εξουσία από τον κρατικό μηχανισμό, ανάγοντας ως στόχο της πάλης των τάξεων την ανάληψη της εξουσίας και τη χρησιμοποίηση του κρατικού μηχανισμού για ταξικούς σκοπούς με στόχο την προλεταριοποίηση του κράτους μέχρι, τελικά, την κατάργηση κάθε κρατικής εξουσίας.xxii Όμως, ο Αλτουσέρ διαπιστώνει πως είναι αναγκαία η προσθήκη ακόμη ενός στοιχείου σε αυτήν την θεωρία. Ανάμεσα στην κρατική εξουσία και το μηχανισμό του κράτους και δίπλα στον καταπιεστικό μηχανισμό του κράτους που λειτουργεί με βία και περιλαμβάνει το στρατό, την κυβέρνηση, τη διοίκηση κλπ, λειτουργούν οι Ιδεολογικοί Μηχανισμοί του Κράτους.xxiii Η εκκλησία, το σχολείο, η οικογένεια, το πολιτικό σύστημα, οι νόμοι, τα συνδικάτα, ο πολιτισμός και τα μέσα ενημέρωσης αποτελούν τους θεσμούς στους οποίους αποδίδεται ο συγκεκριμένος ρόλος.xxiii Ωστόσο, ο κυρίαρχος ιδεολογικός μηχανισμός του κράτους στη σημερινή ώριμη καπιταλιστική κοινωνία θεωρείται το σχολείο.xxiv

Σε αντίθεση με τον καταπιεστικό μηχανισμό του κράτους, που είναι αποκλειστικά δημόσιος, οι ιδεολογικοί μηχανισμοί του ανήκουν κυρίως στον ιδιωτικό τομέα. Επίσης, μία ακόμη σημαντική διάκριση είναι ότι ο καταπιεστικός μηχανισμός του κράτους λειτουργεί κυρίως με βία και πολύ λιγότερο με ιδεολογία, ενώ οι ιδεολογικοί μηχανισμοί του λειτουργούν κυρίως με ιδεολογία και πολύ λιγότερο με βία.xxv

Σύμφωνα με την διαπίστωση του Μαρξ, η κυρίαρχη τάξη καθορίζει και τις κυρίαρχες ιδέες. Όμως, δεν αρκεί η κατάληψη της πολιτικής εξουσίας για την επικράτηση της ιδεολογίας των κυρίαρχων.xxvi Για αυτόν τον λόγο, για τον Αλτουσέρ, εγκαθίστανται οι Ιδεολογικοί Μηχανισμοί του Κράτους, οι οποίοι έχουν την ευθύνη να διαμορφώσουν και να διαδώσουν την κυρίαρχη ιδεολογία. Έτσι, γίνεται κατανοητό ότι και οι ίδιοι αποτελούν όχι μόνο αντικείμενο αλλά και πεδίο της ταξικής πάλης.xxvii Ωστόσο, οι ιδεολογικοί μηχανισμοί δεν είναι δημιούργημα της κυρίαρχης τάξης, καθώς υπήρχαν και πριν από αυτήν, διείσδυαν στο κοινωνικό σώμα και ενοποιούνταν με βάση την κυρίαρχη ιδεολογία.xxviii

Η κυρίαρχη ιδεολογία δεν αρκεί απλά να κατασκευάζεται και να διαδίδεται, αλλά χρειάζεται και να αναδιαμορφώνεται με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία, λαμβάνοντας υπόψιν τμήματα της υπάρχουσας ιδεολογίας, όπως επίσης και τα διάφορα νέα γεγονότα που εμφανίζονται στην επιστήμη και την πολιτική. Προκειμένου να καταφέρει να ηγεμονεύσει η κυρίαρχη τάξη, θα πρέπει να μπορέσει να ξεπεράσει τις αντιφάσεις που δημιουργούνται από τα παραπάνω και να διαμορφώσει μια ιδεολογία ενοποιημένη, γύρω από τα συμφέροντά της.xxix

Θεωρία της εν γένει ιδεολογίας

Η κατασκευή μίας θεωρίας της εν γένει ιδεολογίας είναι απαραίτητη, αφού η θεωρία των επιμέρους ιδεολογιών δεν μπορεί παρά να περιέχει ταξικές τοποθετήσεις και να στηρίζεται, κατά συνέπεια, στην ιστορία των ταξικών συγκρούσεων που εμφανίζονται στους διάφορους κοινωνικούς σχηματισμούς. Για τον Αλτουσέρ, όμως, η ιδεολογία δεν έχει ιστορία.xxx Την ίδια θέση φαίνεται να έχει διατυπώσει και ο Μαρξ στη Γερμανική Ιδεολογία, μιλώντας για την ηθική και τη μεταφυσική, εννοώντας όμως ότι αυτό χαρακτηρίζει τις ιδεολογίες γενικώς, αφού η ιστορία τους ξετυλίγεται έξω από αυτές.xxxi

Ο Αλτουσέρ χαρακτηρίζει την παραπάνω θέση «καθαρά αρνητική» πρώτον, γιατί ο Μαρξ αντιλαμβάνεται την ιδεολογία ως όνειρο, ως δημιούργημα της φαντασίας, άρα αφού είναι όνειρο, δεν είναι τίποτα και δεύτερον, γιατί εννοεί ότι η ιδεολογία δεν έχει δική της ιστορία. Ωστόσο, η ιδεολογία είναι «παν-ιστορική» ή «υπερ-ιστορική», καθώς η δομή και η λειτουργία της υπάρχει και θα υπάρχει πάντοτε στην ιστορία.xxxii Ακόμη, θεμελιώνοντας την άποψη ότι η ιδεολογία δεν έχει ιστορία, ο Αλτουσέρ ανατρέχει στην τοποθέτηση του Φρόυντ για το ασυνείδητο, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι η ιδεολογία είναι αιώνια όπως ακριβώς και το ασυνείδητο.xxxiii Συνεπώς, η διαφορά της θεωρίας του Μαρξ με εκείνη του Αλτουσέρ είναι ότι για τον Μαρξ η ιδεολογία δεν έχει ιστορία επειδή είναι μια φανταστική κατασκευή, ενώ για τον Αλτουσέρ, η ιδεολογία δεν έχει ιστορία με αναλυτική έννοια, επειδή είναι ένα φαινόμενο που υπάρχει από πάντα στις ανθρώπινες κοινωνίες.xxxxiv

Ακόμη, ο Αλτουσέρ απορρίπτει τον μηχανιστικό τύπο ερμηνείας, που ήταν διαδεδομένος κατά τον 18ο αιώνα, αλλά και τον ερμηνευτικό τύπο που χρησιμοποιήθηκε από τους πρώτους Πατέρες της εκκλησίας και τον Φόουερμπαχ.xxxv Υποστηρίζοντας τη θεωρία του Φόουερμπαχ, ο Μαρξ αναφέρει στο Εβραϊκό ζήτημα ότι οι άνθρωποι κατασκευάζουν μια φανταστική παράσταση των συνθηκών ύπαρξής τους γιατί και οι ίδιες οι συνθήκες ύπαρξής τους είναι αλλοτριωτικές (λόγω της αλλοτριωμένης εργασίας).xxxvi Παρ' όλα αυτά, η κοινή παραδοχή στην οποία βασίζονται οι δύο παραπάνω ερμηνείες είναι ότι στην ιδεολογία εμφανίζονται οι συνθήκες ύπαρξης των ανθρώπων. Ο Αλτουσέρ έρχεται να μετασχηματίσει αυτήν την θεωρία λέγοντας ότι στην ιδεολογία αναπαριστάται η σχέση των ανθρώπων με τις συνθήκες ύπαρξής τους.xxxxvii

Όπως ήδη έχει επισημανθεί, η ιδεολογία δεν είναι κάτι νοητό αλλά έχει υλική υπόσταση. Υλοποιείται τόσο μέσα από τους Ιδεολογικούς Μηχανισμούς του Κράτους και τις πρακτικές τους, όσο και μέσα από τις πράξεις του ανθρώπινου υποκειμένου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο θρησκευτικός ιδεολογικός μηχανισμός, ο οποίος προσδίδει συγκεκριμένες ιδέες στο υποκείμενο, το οποίο τις εφαρμόζει μέσα από πράξεις του οι οποίες απορρέουν από κάποιο τυπικό που προσδιορίζεται από τον συγκεκριμένο μηχανισμό.xxxxviii

Επομένως, η ιδεολογία παράγεται μέσα από τους θεσμούς, αλλά δεν μπορεί να εμπεδωθεί παρά μόνο μέσω της πρακτικής του υποκειμένου. Ταυτόχρονα, κάθε πρακτική υπάρχει μόνο μέσω της ιδεολογίας και υπό την κυριαρχία της. Θέτοντας την έννοια του υποκειμένου ως βασικό όρο, καταλαβαίνουμε ότι η ιδεολογία υπάρχει μόνο μέσα από αυτό και για το ίδιο το υποκείμενο.xxxxix Ο Αλτουσέρ παρατηρεί την δυνατότητα της ιδεολογίας να διαμορφώνει τα υποκείμενα ή μάλλον, να μετατρέπει τα άτομα σε υποκείμενα. Αυτή η ιδιαίτερη σχέση μεταξύ του ατόμου και της ιδεολογίας, εδραιώνεται μέσω της έγκλησης, της οποίας η λειτουργία υποτάσσει το υποκείμενο στην ιδεολογία προσδίδοντάς του έναν κοινωνικό ρόλο τον οποίο εκείνο αποδέχεται και αναγνωρίζει ως δικό του.xli Έτσι, η ψευδαίσθηση της ελευθερίας της επιλογής κάνει την ιδεολογία ισχυρή και δυσμετάβλητη.xlii Ο Αλτουσέρ διαπιστώνει πως η ύπαρξη της ιδεολογίας και η έγκληση του ατόμου ως υποκειμένου είναι ένα και το αυτό.xliii Τέλος, το υποκείμενο αναγνωρίζεται ως υπάρχον μέσω της ύπαρξης του άλλου και της ταύτισής του με αυτόν.xliiii Η ιδεολογία απεικονίζει κατά κάποιο τρόπο την εικόνα του άλλου. Έτσι, τα άτομα δρουν με βάση τον κοινωνικό τους ρόλο και την κοινωνική εικόνα του ομοίου τους και με αυτόν τον τρόπο εξασφαλίζεται η αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής.xliv

Με αφορμή τα παραπάνω γίνεται μία ακόμη διαπίστωση, η οποία πριν από τον Αλτουσέρ έχει γίνει από τον Σπινόζα αλλά και από τον Μαρξ: η άρνηση του ιδεολογικού χαρακτήρα της ιδεολογίας.^{xiv} Έτσι, για την έγκληση του ατόμου ως υποκείμενο, είναι απαραίτητη η ύπαρξη ενός Υποκειμένου, Μοναδικού και Απόλυτου που τα άτομα θα εγκαλούνται ως υποκείμενα στο Όνομά του: αυτός είναι ο ρόλος του Θεού στη θρησκευτική πίστη.^{xv} Επιπλέον, παρατηρείται ότι η ίδια η δομή της ιδεολογίας έχει την ικανότητα να την αναδιαπλάθει αλλά και να εξασφαλίζει τη λειτουργία της. Αφενός, υποτάσσει τα υποκείμενα στο Μοναδικό και Απόλυτο Υποκείμενο και αφετέρου εξασφαλίζει την απόλυτη εγγύηση της ομαλότητας και της σταθερότητας, δίνοντας τη βεβαιότητα πως εφόσον το υποκείμενο αναγνωρίζει αυτό που είναι και φέρεται αναλόγως, όλα θα πάνε καλά.^{xvii}

Οι επιρροές από τον Σπινόζα

Ο Αλτουσέρ υποστηρίζει ότι στον Σπινόζα βρίσκει κανείς την πρώτη σαφή θεωρία για την ιδεολογία. Ο Σπινόζα εισάγει την έννοια μίας φαντασιακής πραγματικότητας και θέτει ως κεντρικό στοιχείο την ψευδαίσθηση του υποκειμένου. Προσλαμβάνοντας το υποκείμενο ως φαντασιακή ψευδαίσθηση, ο Σπινόζα υπονομεύει, ηθελημένα ή μη, την αστική φιλοσοφία. Ο Αλτουσέρ δανείζεται από τον Σπινόζα αρκετά στοιχεία για τη θεωρία του. Ένα από αυτά τα στοιχεία είναι η άποψη ότι το πρώτο είδος γνώσης που αποκτά ο άνθρωπος είναι μία στρεβλή αντίληψη της σχέσης μας με τον κόσμο. Ο ίδιος δίνει μεγάλη έμφαση στον απατηλό χαρακτήρα της φαντασίας, ζήτημα το οποίο απασχόλησε ιδιαίτερα τη θεωρία του Σπινόζα.^{xlviii}

Ο Σπινόζα απορρίπτει τη δυνατότητα του υποκειμένου να δρα σύμφωνα με τη βούλησή του και περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται η αντίληψη του για τον κόσμο. Σύμφωνα και με τη θεωρία του Καρτέσιου, η βούληση του υποκειμένου προέρχεται αποκλειστικά και μόνο από αυτό το ίδιο, αφού πρώτα έχει αποκτήσει τη γνώση της αλήθειας. Αυτό αποτελεί μία ψευδαίσθηση.^{xlix} Όμως με βάση τη θεωρία του Αλτουσέρ, προκειμένου να ξεχωρίσουμε την αλήθεια από το ψέμα, θα πρέπει ήδη να γνωρίζουμε κάποιες αλήθειες. Πιο απλά, για να αποδείξουμε πως κάτι είναι λάθος ή αναληθές, πρέπει να είμαστε σίγουροι εξ αρχής για το ποιο είναι το σωστό ή ποια είναι η αλήθεια, αλλιώς δε θα ξεφύγουμε ποτέ από το λάθος. Ωστόσο, για τον Σπινόζα το ερώτημα που πρέπει να απαντηθεί δεν είναι το πώς θα βρούμε την αλήθεια αλλά το πώς καταλήγουμε να έχουμε ψευδείς ιδέες. Ο ίδιος θεωρεί ότι η ελεύθερη βούληση των ανθρώπων δεν είναι τίποτα περισσότερο από την εικόνα που έχουν οι ίδιοι για τον εαυτό τους. Αυτή η αντίληψη συνδέεται και με το ζήτημα της θρησκευτικής πίστης, όπου εκεί ο Θεός είναι ένας καθρέφτης αυτού που οι άνθρωποι πιστεύουν ότι είναι οι ίδιοι. Έτσι, απορρίπτεται η θέση ότι το υποκείμενο είναι η μοναδική πηγή των πράξεων και του λόγου του.ⁱ Για τον Αλτουσέρ η φαντασία δεν είναι απλά μια ψευδαίσθηση. Αν ήταν απλά ψευδαίσθηση, τότε δεν θα θεωρούνταν από τον Σπινόζα ψυχολογική λειτουργία -δηλαδή εσωτερική διεργασία του μυαλού. Θα ήταν, με την εγγεληνική έννοια, μια ολότητα στη βάση της οποίας συγκροτούνται ψυχολογικές λειτουργίες. Όμως για τον Αλτουσέρ η φαντασία δεν είναι ικανότητα της ψυχής ή ενός ψυχολογικού υποκειμένου. Η φαντασία είναι ένας κόσμος.ⁱⁱ

Επιπλέον, ο Αλτουσέρ επικαλείται τη διάκριση του Σπινόζα μεταξύ των ειδών της γνώσης η οποία βρίσκεται στο δεύτερο μέρος του έργου του Ηθική. Εκεί η φαντασία δεν θεωρείται πια απλώς ως νοητική ή πνευματική πράξη στην οποία το άτομο απεικονίζει αυτό το οποίο δε μπορεί να αισθανθεί, αλλά είναι ένα μη νοητικό και μη πνευματικό στοιχείο που κατέχουν

όλοι οι άνθρωποι και είναι αναπόφευκτη.iii

Συμπερασματικά, από τα τέλη του 18ου αιώνα και τον Ντε Τρασύ, θεμελιωτή της έννοιας της ιδεολογίας, μέχρι και τους σύγχρονους στοχαστές, το μυστήριο της ιδεολογίας αποτελεί ένα συνεχές ζήτημα που απασχολεί τη θεωρητική σκέψη. Η θεωρία της έννοιας της ιδεολογίας του Αλτουσέρ ήταν και παραμένει μία πολύ σημαντική συμβολή σε αυτήν την αναζήτηση. Μπόρεσε να καλύψει σε μεγάλο βαθμό το κενό της μαρξιστικής θεωρίας σε σχέση με το ζήτημα της ιδεολογίας δίνοντας έναν σαφή ορισμό και αποτέλεσε έμπνευση για πολλούς θεωρητικούς. Παράλληλα, η εισαγωγή της έννοιας των Ιδεολογικών Μηχανισμών του Κράτους αποδεικνύεται ιδιαίτερα σημαντική και χαρακτηριστική του έργου του πάνω στην θεωρία της ιδεολογίας.

(Το κείμενο αποτελεί αποσπασμα προπτυχιακής εργασίας για το μάθημα Θεωρίες Ιδεολογίας στο τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου)

Βιβλιογραφία

Althusser, Louis. Φιλοσοφικά. Πολίτης, 1994.

Althusser, Louis. Θέσεις. Θεμέλιο, 1999.

Althusser, Louis. Το πρόβλημα του «φетиχισμού» στον Μαρξ. και Μετάφραση, Δημήτρης Δημούλης. Ιανουάριος - Μάρτιος 1999, Θέσεις (τ.66).

Balibar, Etienne. Η φιλοσοφία του Μαρξ. Αθήνα : Νήσος, 1999

Karl Marx, Friedrich Engels. Η Γερμανική Ιδεολογία (φάκελος σημειώσεων μαθήματος "θεωρίες της πολιτικής-Karl Marx"). Αθήνα : Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2011.

Montag, Warren. Althusser and his contemporaries. Durham and London : Duke University Press, 2013

Ricoeur, Paul. Lectures on ideology and utopia. New York : Columbia University Press, 1986.

Κούβδος, Ιάσοντας. Μια ανάγνωση της θεωρίας της ιδεολογίας του Λουί Αλτουσέρ. Ιούλιος - Σεπτέμβριος 2012, Θέσεις (τ.120).

Μπαλτάς, Αριστείδης και Φουρτούνης, Γιώργος. Ο Λουί Αλτουσέρ και το τέλος του κλασικού Μαρξισμού. Πολίτης, 1994.

iAlthusser, Louis. Φιλοσοφικά. s.l. : Πολίτης, 1994. σσ. 58-59.

iiΜπαλτάς, Αριστείδης και Φουρτούνης, Γιώργος. Ο Λουί Αλτουσέρ και το τέλος του κλασικού Μαρξισμού. s.l. : Πολίτης, 1994. σ. 16.

iiiLouis, Althusser. Φιλοσοφικά. s.l. : Πολίτης, 1994. σ. 108.

ivKarl Marx, Fr. Engels. Η Γερμανική Ιδεολογία (φάκελος σημειώσεων μαθήματος "θεωρίες της πολιτικής-Karl Marx"). Αθήνα : Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2011. σ. 107.

vΗ Γερμανική Ιδεολογία (φάκελος σημειώσεων μαθήματος "θεωρίες της πολιτικής-Karl Marx"). Αθήνα : Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2011. σσ. 104-105.

viBalibar, Etienne. Η φιλοσοφία του Μαρξ. Αθήνα : Νήσος, 1999. σ. 73.

viiRicoeur, Paul. Lectures on Ideology and Utopia. New York : Columbia University Press, 1986. σ. 106.

viiiKarl Marx, Fr. Engels. Η Γερμανική Ιδεολογία (φάκελος σημειώσεων μαθήματος "θεωρίες της πολιτικής-Karl Marx"). Αθήνα : Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2011. σ. 139.

ixΗ Γερμανική Ιδεολογία (φάκελος σημειώσεων μαθήματος "θεωρίες της πολιτικής-Karl Marx"). Αθήνα : Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2011. σ. 140.

xΕμπόρευμα και χρήμα. s.l. : Κριτική, 1991. σ. 77.

xiΕμπόρευμα και χρήμα. s.l. : Κριτική, 1991. σ. 78.

xiiLouis Althusser, (επιμ. Francois Matheron). Ecrits philosophiques et politiques. Paris : s.n., 1994.

xiiiΤο πρόβλημα του «φετιχισμού» στον Μαρξ. Louis, Althusser και Μετάφραση, Δημήτρης Δημούλης. Ιανουάριος - Μάρτιος 1999, Θέσεις (τ.66).

xivAlthusser, Louis. Θέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σ. 69.

xvLouis, Althusser. Θέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σ. 69.

xviAlthusser, Louis. Φιλοσοφικά. s.l. : Πολίτης, 1994. σ. 62.

xviiΘέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σ. 74.

xviiiΘέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σ. 106.

xixΘέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σσ. 75-76.

xxΘέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σ. 77.

xxiΘέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σσ. 81-82.

xxiiΘέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σ. 83.

xxiiiΘέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σσ. 83-84.

xxivΘέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σ. 91.

xxvΘέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σ. 85.

xxviΘέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σ. 120.

xxviiΘέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σ. 86.

xxviiiΦιλοσοφικά. s.l. : Πολίτης, 1994. σ. 61.

xxixΦιλοσοφικά. s.l. : Πολίτης, 1994. σ. 65.

xxxΘέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σ. 97.

xxxiKarl Marx, Friedrich Engels. Η Γερμανική Ιδεολογία (φάκελος σημειώσεων μαθήματος "θεωρίες της πολιτικής-Karl Marx"). Αθήνα : Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2011. σ. 115.

xxxiiAlthusser, Louis. Θέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σ. 98. Και, Φιλοσοφικά. s.l. : Πολίτης, 1994. σ. 60.

xxxiiiΘέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σ. 99.

xxxiνΜια ανάγνωση της θεωρίας της ιδεολογίας του Λουί Αλτουσέρ. Κούβδος, Ιάσονας. Ιούλιος - Σεπτέμβριος 2012, Θέσεις (τ.120).

xxxvAlthusser, Louis. Θέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σ. 100.

xxxviΘέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σ. 101.

xxxviiΘέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σ. 101.

xxxviiiΘέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σ. 105.

xxxixΘέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σ. 106.

xlΦιλοσοφικά. s.l. : Πολίτης, 1994. σ. 62.

xliΜια ανάγνωση της θεωρίας της ιδεολογίας του Λουί Αλτουσέρ . Κούβδος, Ιάσονας. Ιούλιος - Σεπτέμβριος 2012, Θέσεις (τ.120).

xliiLouis, Althusser. Θέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σ. 111.

xliiiAlthusser, Louis. Φιλοσοφικά. s.l. : Πολίτης, 1994. σ. 62.

xlivΦιλοσοφικά. s.l. : Πολίτης, 1994. σ. 63.

xlvΘέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σ. 111.

xlviΘέσεις. s.l. : Θεμέλιο, 1999. σ. 114

xlviΘέσεις, s.l. : Θεμέλιο, 1999. σ. 116.

xlviRicœur, Paul. Lectures on ideology and utopia. New York : Columbia University Press, 1986. σ. 143.

xlixMontag, Warren. Althusser and His Contemporaries. Durham and London : Duke University Press, 2013. σ. 128.

lAlthusser and his contemporaries. Durham and London : Duke University Press, 2013. σ. 139.

liAlthusser and his contemporaries. Durham and London : Duke University Press, 2013. σ. 129.

liiMontag, Warren. Althusser and his contemporaries. Durham and London : Duke University Press, 2013, σ. 129.